

tredje og avslutade delen om presidentvalet 2022 diskuterar han næstan enbart sociala og kulturella förklaringsar till valutgången. Plötsligt är det antalet bilbränder, hotet från islamister og invandringen som hamnar i fokus. Men genom att de geografiska ramarna ändå ligger kvar i analysen tenderar han att röra sig farligt nära de ekologiska felssluten, alltså att förklara individuellt beteende med samband på kollektiv nivå. Jag saknar en fördjupad analys av relationen mellan de historiska geografiska förutsättningarna å ena sidan og invandring, brottslighet og islamism å den andra. Vissa områden tycks påverkas starkt av dessa faktorer, andra inte alls trots motsvarande förekomst. Det är som om Fourquet när han kommer nära i tiden inte förmår bibehålla den distans som så förtjänstfullt präglar resten av analyserna.

Men, när detta är sagt, en liten dos politisk antropologi og en återupptagen uppmärksamhet av den politiska geografin skulle ge svensk forskning om väljare, partier og val nya perspektiv. Fourquets färgglada kartor är en inspiration.

**Koval, Nadija & Teresjtsjenko, Denys (red.),
2023. *Russian Cultural Diplomacy Under
Putin: Rossotrudnichestvo, the “Russkiy Mir”
Foundation, and the Gorchakov Found in
2007–2022. Ibidem-Verlag.***

Reviewed by Bendik Mogens Manum

Hvor går grensen mellom harmløs kulturutveksling og ondsinnet påvirkning? Språk, litteratur, kunst og historie er for mange selve hjørnesteinene i en nasjons selvoppfattelse: Staten pryder seg med nasjonens dyder og bragder, og i møte med fremmede makter og folk løfter den frem sine helter og særpreg for å fortelle noe om *hvem «vi» er*. Norge har Ibsen, Sverige har Lindgren, og Russland har Pusjkin. I denne boken gir forfatterne et godt og grundig overblikk over utviklingen til Russlands diplomatiske (mis)bruk av kultur under Putin-regimet. De demonstrerer hvordan det politiske regimet har instrumentalisert russisk kultur og smidd klassiske komponenter av russisk identitet om til våpen i statens diplomatiske arsenal. Ifølge forfatterne er hensikten med denne prosessen entydig: å vende opinionen i utlandet til Russlands favør. Påskriften

på bokens forsidebilde, en sovjetisk propagandaplakat fra 1920, gir leseren et glimt av forfatternes syn på omfanget til Russlands ambisjon: «Snart vil hele verden bli vår».

Forfatterne retter blikket mot tre sentrale statlige- og pseudo ikke-statlige aktører, som – bevæpnet med russisk kultur og historie – henvender seg til utlandet. Disse aktørene er: Rossotrudnitsjestvo – et statlig byrå for humanitærhjelp og kulturell påvirkning underlagt utenriksdepartementet; «Russkij Mir»-stiftelsen – en ikke-statlig stiftelse med oppdraget om å fremme russisk språk og kultur i den russiske diasporaen; og Gortsjakov-fondet – et ikke-statlig fond beregnet til å tiltrekke seg unge utenlandske akademikere, politikere og spesialister for å skape og finansiere et intellektuelt miljø som er positivt innstilt til Russland og det russiske perspektivet. Det er ved å benytte seg av disse institusjonene at Den russiske føderasjon setter sin kulturdiplomatiske strategi ut i livet. En strategi som blant annet innebærer å opprettholde en forståelse i det postsovjetiske området om at russisk overherredømme i regionen er en naturlig og ønsket tilstand, i tillegg til å knytte bånd til de unge spesialistene, politikerne og akademikerne i utlandet som er særlig mottakelige for Russlands verdensbilde og historieoppfattelse.

Boken, redigert av Nadija Koval og Denys Teresjtsjenko,¹ er et samlet verk bestående av tre separate artikler, der hver artikkel beskriver en av de tre nøkkelinstitusjonene i det russiske kulturdiplomatiske soft power-rammeverket i tidsrommet 2007–2022. Etter en gjennomgang av hver institusjon ledes leseren videre inn i en samlende konklusjon som retter perspektivet vårt videre til etter Fullskalainvasjon i 2022. Kildegrunnlaget for forfatternes analyse er basert et bredt spekter av førstehåndskilder som: føderale lover og forskrifter, organisasjonsdokumenter, budsjetter, uttalelser fra de gitte organisasjonenes lederskap, organisasjonenes offentlige nettsider og uttalelser, samt nyhetsartikler.

Rossotrudnitsjestvo

Den første artikkelen beskriver det statlige organet Rossotrudnitsjestvo,² en organisasjon som i Vesten og EU flere steder er omtalt som en del av Kremles desinformasjons- og spionasjeapparat (Calabresi 2014; Horwitz 2013). Dette statlige byrået innehar flere roller, som i vestlige motparter ofte er fordelt på flere organisasjoner. Rossotrudnitsjestvo kombinerer aktiviteter relatert til kulturelt diplomati og kulturell formidling – som kan minne om det tyske Goethe-institut, med internasjonal humanitær bistand – som utøvet av amerikanske USAID eller norske NORAD. Forskernes artikkel retter hovedsakelig

1 Med bidrag fra medforfatterne Kateryna Zahryvenko, Maryna Irysova, Serhij Tytiuk og Yulia Masiyenko.

2 Organisasjonens fulle navn: Det føderale byrået for saker vedrørende Samveldet av uavhengige stater, landsmenn som er bosatt i utlandet, og internasjonalt humanitært samarbeid.

sitt fokus mot byråets propagandaelement. Forfatterne gjør leseren kjent med organisasjonens historie og utvikling siden dens stiftelse i 2008 under president Medvedev og drar paralleller til byråets forgjengere i sovjettiden, samtidig som de bemerker de hyppige forekomstene av ansatte med bånd til KGB og FSB. Videre hevder de at den grunnleggende hensikten med dannelsen av byrået var «å relativisere og legitimere bevæpnet og hybrid aggresjon mot andre stater på den internasjonale arena» (Koval & Teresjtsjenko 2023: 96).

Rossotrudnitsjestvos ansvarsområder deles i tre: Det første er å fremme russiske kulturelle og humanitære bragder i utlandet. Dette oppnås ved å sponse forestillinger, forelesninger, ungdomsarbeid, informasjonskampanjer og språkundervisning i utlandet; Det andre er å støtte «landsmenn» i utlandet. Her bistår byrået russiskspråklige i utlandet med å (re-)migrere til Russland og etablerer interesseorganisasjoner for «landsmenn» i utlandet; Det tredje er å yte humanitær bistand, som stort sett blir gitt til de okkuperte regionene i Ukraina.

Ved en gjennomgang av Rossotrudnitsjestvo sitt lederskap vektlegges byråets tette integrasjon med det russiske politiske regimet og presidentadministrasjonen av forfatterne. Presidenten utnevner og avskjediger organisasjonens øverste ledere, som nesten alltid har vært folkevalgte fra Dumaen eller Føderasjonsrådet. Andre ansatte i fremtredende stillinger har også ofte bakgrunn fra politikken og embetsverket – gjerne med forbindelser til presidentadministrasjonen. Dette er i utgangspunktet ikke en umiddelbart oppsiktsvekkende oppdagelse. Det amerikanske bistandsbyrået USAID, som forfatterne ved flere anledninger sammenligner Rossotrudnitsjestvo med, er også organisert på en lignende måte: USAIDs Administrator (øverste leder) er direkte underlagt den amerikanske utenriksministeren, og dermed presidentembetet (se f.eks. «Title V» i Congress, 1998). Det er heller ikke uvanlig å finne personer med tilknytning til både tidligere og nåværende presidentadministrasjoner i USAIDs øverste lederskap, for eksempel som medlemmer av presidentenes valgkampstaber. Men det er, som forfatterne bemerker, mindre vanlig med en bakgrunn som yrkesdiplomat eller karriere i humanitær utviklingshjelp blant lederskapet i Rossotrudnitsjestvo enn i sammenlignbare organisasjoner.

Et av de mest oppsiktsvekkende aspektene av Rossotrudnitsjestvos virksomhet er byråets rolle i det russiske propagandaapparatet. Som forfatterne demonstrerer, har byråets geografiske fokus (til tross for byråets brede tilstedeværelse i 80 land) i aller høyeste grad gjenspeilet Russlands geopolitiske ambisjoner: Fokuset hviler hovedsakelig på Ukraina, og i noe mindre grad på Baltikum, Kaukasus og Sentral-Asia. Byrået fører informasjonskampanjer om krigen i Ukraina i utlandet og forfekter den russiske «sannheten» om situasjonen, samtidig som det forformidler den russiske humanitære bistanden til de «befridde» ukrainske regionene og kjemper imot vestlig «russofobi». Denne propagandaaktiviteten manifesterer seg også på sosiale medier, der forfatterne

fremsetter at så mye som én tredjedel av alle byråets poster på tvers av alle sosiale plattformer er direkte krigspropaganda.

«Russkij Mir»-stiftelsen

Den andre artikkelen beskriver «Russkij Mir»-stiftelsens virksomhet. Stiftelsen ble opprettet i 2007, og er hovedsakelig et verktøy for å promotere russisk språk og kultur blant den russiskspråklige diasporaen i utlandet. Stiftelsen støtter russiskspråklige medier, russiske språkrettigheter og kulturelle arrangementer, men promoterer også «objektiv informasjon» om Russland i utlandet.

Stiftelsen tar navnet sitt etter «Russkij Mir»-ideologien («Den russiske verden»), et konsept som oppsto i russisk postsovjetisk diskurs ut ifra et behov om å forstå seg på Russlands nye plass i verden og i sitt eget nærområde etter Sovjetunionens kollaps. Denne ideologien forstår «Den russiske verden» som et slags sivilisatorisk rammeverk som legger føringer for hvordan Den russiske føderasjon skal og bør forholde seg til andre postsovjetiske stater og til de tilhørende til «Den russiske verden» som befinner seg utenfor statens grenser. Mennesker med tilknytning til russisk språk og kultur, som bekjenner seg til Den russiske ortodokse kirke, eller som deler de såkalte «russiske tradisjonelle verdier» blir her sett på som å tilhøre en utvidet «Russiske verden», utenfor Russlands grenser. Dette rammeverket blir sjeldent klart definert av sine forkjempere, men som forfatterne viser ser «Den russiske verden» ofte ut til å i det minste omfatte Ukraina, Belarus og Russland, og ideologien tjener ofte som en ledestjerne i Russlands utenrikspolitiske ambisjoner.

Stiftelsens viktigste funksjon er distribusjonen av prosjekttilskudd til ikke-statlige organisasjoner, akademiske prosjekter, utdanningsinstitusjoner og lignende utenfor Russlands grenser. Prosjektene fondet støtter er ifølge forfatterne stort sett relatert til å formidle kunnskap om russisk språk og kultur, i tillegg til å promotere det offisielle russiske synet på Andre verdenskrig og livet i Sovjetunionen. I likhet med Rossotrudnichestvo etablerer «Russkij Mir»-stiftelsen også kontorer og lokaler i fremmede stater, men forfatterne bemerker at der Rossotrudnichestvo vektlegger hovedsteder, så har «Russkij Mir»-stiftelsen heller en tendens til å etablere seg i distriktene. Stiftelsens oppmerksomhet og økonomiske tilskudd har stort blitt rettet mot stater i det postsovjetiske området med betydelige russiskspråklige minoriteter, og i mindre grad til land i Europa og Nord-Amerika. Forfatterne bemerker også at man – etter utbruddet av Russlands fullskalainvasjon av Ukraina i 2022 og som et forventet ledd i Russlands tiltagende utenrikspolitiske tilnærming til BRICs-landene og revisjonistiske aktører i Asia, Afrika og Sør-Amerika – kan se en økning i «Russkij Mir»-stiftelsens investeringer i det globale sør. Denne prosessen er derimot foreløpig i en tidlig fase, og brorparten av stiftelsens oppmerksomhet er i dag fortsatt rettet mot det postsovjetiske området.

Gortsjakov-fondet

Den tredje artikkelen utforsker Gortsjakov-fondet (under sitt fulle navn: Aleksandr Gortsjakov-fondet til støtte for offentlig diplomati). I likhet med Rossotrudnitsjestvo ble også Gortsjakov-fondet stiftet på president Medvedevs ordre, denne gang i 2010. Fondet er det forfatterne kaller en «Government-Organized Non-Governmental Organisation» (GONGO): Til tross for å være en uavhengig ikke-statlig organisasjon på papiret, er fondet i praksis underlagt utenriksdepartementet og det politiske regimet. Fondets hensikt er å legge betingelsene til rette for russiske interesser i utlandet innenfor sosiale og politiske spørsmål, så vel som i næringslivet. I likhet med Rossotrudnitsjestvo og «Russkij Mir»-stiftelsen beskjeftiger fondet seg også med å avholde seminarer og konferanser, og å tildele tilskudd til ikke-statlige organisasjoner. Det som er spesielt ved Gortsjakov-fondet er at det er nesten utelukkende rettet mot unge og lovende utenlandske spesialister, politikere og akademikere, for å skape et nettverk med unge profesjonelle som er positivt innstilt til det russiske verdensbildet.

Fondets strategi er langsiktig, og det har spilt en viktig rolle i å fremstille Russlands revansjistiske ideologi som det forfatterne kaller «normale» sikkerhetsbekymringer, for det utenlandske publikum. Fondet er oppkalt etter Aleksandr Gortsjakov, som i sin rolle som utenriksminister etter det ydmykende nederlaget i Krym-krigen på 1800-tallet satte Det russiske imperiet på en ny utenrikspolitisk kurs. Den gang skulle Russland, igjennom interne reformer og opprustning, skaffe til veie endringer i den lokale sikkerhetsarkitekturen i Øst-Europa når rikets styrke igjen var bygget opp etter en periode med rekonvalesens. Som forfatterne siterer ham: «Russia is not sulking, Russia is collecting itself» (Koval & Teresjtsjenko 2023: 163). Parallellen til Gortsjakovs doktrine kan, slik forfatterne demonstrerer, uten vanskeligheter spores i det moderne russiske regimes utenrikspolitiske strategi, og hans navn og arv brukes bevisst med symbolsk effekt for å drive hjem budskapet. I den forstand er Gortsjakov-fondet beregnet for å skape et intellektuelt og profesjonelt miljø i utlandet som vil ønske Russland velkommen tilbake som en supermakt – etter å ha reist seg fra det knestående Sovjetunionens kollaps forlot landet i på 90-tallet, slik imperiet reiste seg etter Krym-krigen.

Ifølge forfatterne har fondets arbeid til en viss grad båret frukt. De nevner blant annet den årlige konferansen «Potsdam møtene»,³ en møtearena som samler unge studenter, akademikere, embetsfolk og andre spesialister i alderen 20–35 år fra Russland og Tyskland, for å diskutere tysk-russiske forhold og interesser. Gortsjakov-fondet har vært direkte involvert i finansieringen av dette prosjektet siden 2010. Til tross for at samarbeidet ble lagt på is etter fullskalainvasjonen i 2022 skriver forfatterne at Potsdam møtene allerede hadde «bidratt til utviklingen av bilaterale bånd mellom parlamentarikere, og dermed, de

3 Fullt navn: The Youth Forum of the Potsdam Meetings.

politiske elitene i begge landene, noe som skapte større forståelse for hverandres politiske krav» (Koval & Teresjtsjenko 2023: 181-182). Denne observasjon som er særlig interessant i lys av den motviljen mot å bevæpne Ukraina som har stått så sterk i den tyske offentligheten, og i tyske politiske kretser. Et annet fokusområde som kan sees på som en av fondets største suksesser er dets innsats i å påvirke Georgia og georgiske eliter, men det er vanskelig å kartlegge nøyaktig hvor fondet legger inn støtet, da deres finansiering av organisasjoner og prosjekter ikke er transparent.

Avsluttende bemerkninger

Boken gir en omfattende og nødvendig oversikt over deler av Russlands soft power-apparat, og beskriver i detalj disse tre nøkkelinstitusjonenes bakgrunn, struktur og virke. Som forfatterne demonstrerer kan utviklingen av disse tre verktøyene oppfattes som å ha sitt opphav i en og samme årsak: Russlands feilslåtte forsøk på å beholde politisk innflytelse i det postsovjetiske området under fargerevolusjonene på begynnelsen av 2000-tallet, særlig i Ukraina og Georgia, fremkalte et behov for å utvikle verktøy som kunne bidra til å knytte tettere bånd mellom Russland på den ene siden, og utenlandske intellektuelle og den russiske diasporaen på den andre.

Slike innflytelsesproduserende aktører som de tre institusjonene forfatterne beskriver er særlig relevante å studere i dag. Russland har over de siste ti årene foretatt et betydelig skifte i form av sitt utenrikspolitiske engasjement og diplomatiske innsats, og vektlegger i dag – i langt større grad enn før – partnerskap med stater i Asia, Afrika og Sør-Amerika. Vi ser at denne tilnærmingen i mange tilfeller blir tatt godt imot: Både BRICs-utvidelsen og det russiske inntoget i Mali vitner om dette. Om Russlands mål med sitt kulturelle diplomati har vært å påvirke forholdene og opinionen i utlandet i russisk favør må denne innsatsen, i hvert fall i enkelte tilfeller, vurderes som vellykket. Denne utviklingen, og aktørene som påvirker den, må forstås.

Som forfatterne bemerker har Russlands økende satsning på institusjoner som distribuerer tilskudd til sivilsamfunnet og ikke-statlige organisasjoner i *utlandet* også en parallell til utviklingen *internt* i Russland. Beløpene som staten har gitt i tilskudd til ikke-statlige organisasjoner har på generell basis sett en stadig økning utover 2010-tallet, noe forfatterne forbinder med innførelsen av den beryktede «Fremmed agent-loven» i 2012. Loven hemmet det operasjonelle livet til ikke-statlige organisasjoner som mottok økonomisk støtte fra utlandet, og det oppsto et akutt behov for å skaffe til veis midler for å holde ideelle organisasjoner i live – et tomrom som staten måtte fylle. Denne utviklingen kan ha hatt en smitteeffekt på statens posisjon i forhold til ikke-statlige aktører i utlandet, og kan ha skapt presedens for å videreutvikle de grenene av Russlands soft power-maskineri som er rettet utenriks.

Russlands kulturelle diplomati blir på generelt grunnlag fremstilt av forfatterne som et negativt og truende system. Argumenter fra dette ståstedet som baserer seg på institusjonenes nære bånd til det politiske regimet er ikke umiddelbart overbevisende på egen hånd. Ja, lederskapet i de tre institusjonene forfatterne studerer er tett knyttet til, og i mange tilfeller direkte underlagt, Kreml. Samtidig finner man også lignende forhold i flere av de vestlige institusjonene som forfatterne sammenligner de russiske motpartene med (og som de russiske institusjonene sammenligner seg selv med). Dette kaster snarere en mørk skygge over autenticiteten til kulturelt diplomati og andre soft power-institusjoner på generell basis, uavhengig av opphavsnaasjonen.

Det er derimot særlig to aspekter, som forfatterne påpeker, av det russiske kulturelle diplomati som er særegent for det russiske systemet, og som underbygger påstander om de russiske institusjonene som adskilt fra vestlige motparter. Ett av disse er de båndene mellom russiske soft power-institusjoner og etterretningssektoren, med Rossotrudnitsjestvo som et klart eksempel. Det andre er at de tre russiske kulturdiplomatiske institusjonene alle opererer ut ifra en antakelse om at den russiske nasjon – både representert ved staten, folket, og russisk kultur – er under angrep: Ondsinnede aktører motvirker ikke bare russiske interesser i geopolitisk forstand, men angriper også russisk kultur, og forsøker å «kansellere» denne hvor enn den skulle vise seg. Et enkelt søk etter «russofobi» på «Russkij Mir»-stiftelsens nettsider avslører hvor førende denne oppfattelsen av Russland og russisk kulturs offerrolle er i organisasjonens virke. I skrivende stund (oktober 2024) resulterer dette søkeordet i treff på flere hundre artikler og poster. Rossotrudnitsjestvo og Gortsjakov-fondets vedtekter og organisasjonsmål gjenspeiler også en lignende oppfattelse om at russisk kultur er truet. Det er dermed opp til disse institusjonene å fortelle omverdenen «sannheten» om Russland og det russiske på en måte som overhodet ikke er å finne hos lignende organisasjoner i utlandet. Kulturdiplomatiske institusjoner og humanitære organisasjoner dannet på initiativ av andre stater er også, i likhet med sine russiske motparter, diplomatiske verktøy. Forskjellen ligger her i at de russiske institusjonene er preget av et selvforsvarsbehov, som gjenspeiles i deres spredning av det forfatterne betegner som aggressiv og revansjistisk propaganda.

Forfatterne har påtatt seg en monumental oppgave når det kommer til å kartlegge Russlands soft power-utøvelse med utgangspunkt i disse tre institusjonene. Et gjennomgående problem som forskningen konfronteres med er fraværet av transparens i institusjonenes økonomiske rapportering: Vi har ikke noe grunnlag for å vite nøyaktig hvor i verden pengene går, hvem som tar imot dem, eller hva de blir brukt til – og det vil vi trolig aldri få. Et annet problem er det at produktet til disse institusjonene og deres virksomhet – politisk innflytelse – er vanskelig å definere. Hvordan kan vi kvantifisere dette fenomenet? Hvordan kan vi måle det i aksjon? Her kan vi trekke paralleller

til påvirkningsoperasjonene under den amerikanske valgkampen i 2016 og anklagene om russisk innblanding: Vi vet at det har forekommet, men vi kan ikke med sikkerhet vurdere effekten.

Her kommer vi også til det som kanskje er det største ubesvarte spørsmålet knyttet til forskernes analyse av russiske soft power-institusjoner: Hvordan kan denne formen for russisk kulturelt diplomati og politisk påvirkning motarbeides, for å forhindre at Russland lykkes i sitt mål om å svinge den regionale, men også globale, maktbalansen i sin favør? Enhver stat kan selvsagt med loven i hånd regulere en organisasjons virksomhet innenfor sitt eget jurisdiksjon, men da Russlands innsats har en bred geografisk spredning er det lite som kan gjøres for å hemme denne kampanjen, foruten å lansere konkurrerende informasjonskampanjer. Grensen mellom harmløs kulturutveksling og ondsvinn påvirkning er gjenstand for enhver subjektive vurdering. Selv om vi klart og tydelig kan se hvor grensen går – med egne øyne – kan den være vanskelig å definere og rettferdiggjøre for en tredjepart.

Referanser

- Calabresi, Massimo, 2014. «Inside Putin's East European Spy Campaign», *TIME*, 2014-05-07. Tilgjengelig på <https://time.com/90752/inside-putins-east-european-spy-campaign/>.
- Congress, 1998. «Foreign Affairs Reform and Restructuring Act of 1998», tilgjengelig på <https://www.congress.gov/105/bills/hr1757/BILLS-105hr1757enr.pdf>.
- Horwitz, Sari, 2013. «Head of D.C.-based Russian cultural center being investigated as possible spy», *The Washington Post*, 2013-10-23. Tilgjengelig på https://www.washingtonpost.com/world/national-security/head-of-dc-based-russian-cultural-center-being-investigated-as-possible-spy/2013/10/23/63a0bb54-3c02-11e3-a94f-b58017bfee6c_story.html.